

Könyvtárkezelők iskolái

KATSÁNYI Sándor

Azokat a könyvtári dolgozókat, akiknek képzési gondjait szemlénk számbaveszi, világszerte sokféleképpen nevezik: könyvtári technikusnak, asszisztensnek, szakmunkásnak stb., gyakran még az azonos nyelvterületen is többféle megjelölést használnak (1). A magyar szakirodalom korábban mint segédkönyvtárosokról írt róluk (6), ma inkább a könyvtárkezelő terminus használatos, egyebek között azért, mert néhány középiskolában a közgyűjteménykezelői tantárgycsoport keretében oktatják a szakma ismereteit (10). Szemlénk ezt a kifejezést használja.

A sokféle elnevezés mögött a könyvtári dolgozók pontosan körülhatárolható rétegét találjuk. Ők végzik a könyvtári rutinmunkákat, azokat a feladatokat tehát, melyek nem igénylik a (diplomás) könyvtárosok szaktudását, de több könyvtári ismeretet követelnek, mint amivel a képzetlen könyvtári segéderők rendelkeznek. Ők alkotják a munkamegosztással dolgozó könyvtárak középrétegét a magasabb képesítésű könyvtárosok és a képzetlen adminisztrátorok között. Szerepük fontosságának felismerését önálló dolgozói kategóriaként való elismerésük követte a hatvanas években számos állam könyvtárügyében (4), képzési intézményeiket azonban csak később, főleg az elmúlt 6-7 évben hozták létre. Például az Egyesült Államokban 1965-ben államilag elismerték a könyvtártechnikust, mint alkalmazotti kategóriát, de képzésük ügyében csak 5 év múlva foglalt állást az ALA, az első tanterv pedig ezután két évvel készült el (5). Az NSZK-ban 1966-ban szögezte le a Frankfurter Nyilatkozat, hogy a (diplomás) könyvtárosok és a képzetlen könyvtári segéderők között szükség van könyvtári asszisztensekre is (15), de képzésükről csak egy évtized múlva intézkedtek (17). Hasonló fáziseltolódás másutt is tapasztalható (1).

Igaz, tanfolyamokat már korábban is szerveztek részükre. Az Egyesült Államokban pl. a hatvanas évek elejétől kezdve előbb az orvosi, majd a mezőgazdasági szakkönyvtárak rendeztek tanfolyamokat könyvtártechnikusaiknak (5). A döntő változást azonban a hatvanas-hetvenes évek fordulójához köthetjük: ekkor vezetik be több helyen is iskolarendszerű képzésüket. Már utaltunk rá: 1970-ben ALA határozat született e réteg oktatásáról, két év múlva elkészült tantervük is. Az NDK-ban az 1969/70 tanévtől a szakmunkásképzés keretében valósították meg iskolarendszerű képzésüket (14). Ekkor indult meg a hasonló képzés a harmadik világ számos országában, így több afrikai államban is,

figyelembe véve a régebbi képzési tapasztalatokkal rendelkező országok - Anglia, Dánia - megoldásait (1).

A könyvtárkezelők - pontosabban: az ilyen jellegű munkát végző könyvtári alkalmazottak - képzéséről valamilyen formában azokban az országokban is gondoskodni kellett, ahol nem hoztak létre számukra sajátos képző intézményeket. A leggyakoribb megoldás az, hogy az alapfoku könyvtárképzés keretében oktatják őket, részben tanfolyamokon, részben középiskolákban (7, 8). Az alapfoku könyvtárosképzést azonban a kis könyvtárak ill. könyvtári ellátópontok nem főfoglalkozású könyvtárosainak igényeihez szabták, s ez részben több részben jóval kevesebb a főfoglalkozású, beosztottként dolgozó könyvtári alkalmazottak szükségleteinél. Szemlénk csak a kifejezetten könyvtárkezelői képzési intézményekkel foglalkozik.

SZERVEZET

Általános elfogadott kiindulópont, hogy a könyvtárkezelők képzését (legalább is annak direkt, nem utólagos formáját) valamelyik oktatási intézmény keretében célszerű megszervezni. Az első kérdés: melyik intézmény keretében?

A legkézenfekvőbb válasz: a könyvtárosképzés intézményeiben. Az Egyesült Államokban az egyetemek indítottak kétéves kurzusokat (5). A legrégebbi hagyományokkal rendelkező angol könyvtárosképzésben a "First Professional Examination" után a jelöltet mint segédkönyvtárost (assistant librarian) felveszik a Könyvtáros Egyesület tagjai közé (1). A holland könyvtárosképző főiskolákon az első két év anyaga hangsúlyozottan gyakorlati jellegű: a kétéves diplomával rendelkezők segédkönyvtárosi állásokat tölthetnek be. A vezetői pozíciók elnyeréséhez el kell végezni a harmadik évet is, ennek anyagában a hangsúly a könyvtárelméletre, dokumentációra, igazgatásra és gépesítésre esik (11). Máshol - pl. az NSZK-ban - az a kifejezett törekvés, hogy a könyvtárkezelők képzés a könyvtárosképző intézmények feladata legyen, ezek tülterheltsége miatt nem valósulhat meg (15).

Az angol-amerikai forma feltételezi a jelölt középiskolai végzettségét. Történhet a képzés a középiskolai oktatás keretében is, ebben az esetben a tanuló a középiskolaival párhuzamosan szerzi meg a könyvtárkezelői képesítést. Svédországban néhány középiskolában az utolsó félévben képeznek könyvtári adminisztrátorokat (6). Ilyen típusu a magyar kísérlet is: nálunk jelenleg hét középiskolában folyik a közgyűjteménykezelői fakultatív tantárgycsoport keretében kétéves könyvtárkezelői képzés (10). Középiskolai keretű képzés folyik Csehszlovákiában is, ez azonban nem könyvtárkezelői-, hanem erősen elméleti irányultságú könyvtárosképzés (7), s ugyanilyen van Jugoszláviában is. Ennek problematikus voltát a jugoszláv szakirodalom is elemezte (8).

A harmadik modellt az NDK-ban valósították meg: a könyvtárkezelői ("könyvtári szakmunkás") képzés a szakmunkásképzés állami keretei között történik (2). A nyolc éve folyó oktatás eredményeit könyvtárosi szakértői testületek ismételten elemezték, és a szakmunkásképzés kereteiben történő működését a könyvtárügy érdekeivel tökéletesen összhangban állónak ítélték (13).

A felsorolt három szervezeti alapmodellen kívül más megoldásokkal is találkozunk. Ezeket azonban gyakran maguk a beszámoló írói is esetlegesnek vagy csak szükségmegoldásnak tartják.

Bármelyik legyen is a képző intézmény, megkerülhetetlen a második szervezeti kérdés: az iskolák és a gyakorlásul szolgáló könyvtárak viszonya. Az iskolák szerepe általában: a képzés megszervezése, előadások tartása és a vizsgáztatás. A tanulók idejük nagyobb részét a könyvtárakban töltik. Az NSZK-ban pl. hetente másfél napot töltenek a tanulók az iskolában elméleti képzéssel, a többit a könyvtárban (a két vizsga előtt azonban 4-4 hetes bentlakásos blokkosított oktatás folyik) (17). Az NDK-ban a sondershauseni iskola, mint önálló intézmény váltott turnusokat fogad: évente 4 x 4 hetet töltenek itt a tanulók 8 főfoglalkozású tanár irányításával. Egyébként a tankönyvtárnak minősített munkahelyeiken gyakorolnak, a megbízott (nagyobb könyvtárakban: függetlenített) gyakorlatvezetők irányításával. Mivel a tanulók az ország területén szétszórva sok könyvtárban dolgoznak, a gyakorlatvezetők munkájának irányítása nem könnyű feladat. Erre a Könyvtárügyi Központ vállalkozott: évente két alkalommal többnapos konferenciára hívja egybe a képzésben résztvevőket Sondershausenben, s ezen kívül számos írásos utmutatóval, módszertani füzetrel is segíti munkájukat (14).

Végül felmerül a direkt (nappali) képzés és az utóképzés problémája. A könyvtárak, hogy munkaerőgondjukon könnyítsenek, gyakran vállalkoznak már munkában álló dolgozók tanfolyam jellegű képzésére. Ezek a tanfolyamok több vonatkozásban a direkt képzéshez kapcsolódnak. Néhol jogi szabályozás rendezi a direkt képzéshez közelítő követelményeiket (15), máshol a hallgatók felmentést kapnak a gyakorlati foglalkozások alól, de az elméleti tárgyak nagy részét a nappali hallgatókkal együtt tanulják, és a vizsgáztató intézmény is közös (3).

A KÉPZÉS TARTALMA

A tantervek összehasonlításából kiderül, hogy bármennyire is különböző a tantárgyak száma és elnevezése, tulnyomó részük belesűrithető négy főtárgyba:

- dokumentumismeret;
- könyvtári ügyvitel;
- katalógizálás (és szakozás),
- technikai munkák (1).

E főtárgyakat rendszerint könyvtártani (10, 17), művelődés- és tudománypolitikai alapismeretek (2) vezetik be. Gyakori az általános műveltség bővítését szolgáló studiumok beiktatása (5), különösen a szépirodalomé (2).

A tananyag jól kitapinthatóan elkülönül az alapfoku könyvtárosképzés anyagától, minden látszólagos hasonlóság ellenére. A felsorolt négy főtárgyból a könyvtári ügyvitelt és a technikai munkákat sokkal részletesebben tanulják a jövőbeni könyvtárkezelők, mint a könyvtárosok, viszont következetesen hiányzik a tananyagukból az állománygyarapítás tartalmi része, a magasabb szintű tájékoztató munka, a könyvtárszervezés, könyvtárvezetés (1, 2, 4, 10, 11, 16, 17).

A tananyag szakmai (könyvtári) részét a gyakorlati követelmények meglehetősen pontossággal meghatározzák, erről a kérdéstről ritkán folynak viták. Annál inkább az elméleti jellegű és az általános ismereteket adó anyagrésze. Az amerikai könyvtárosok egy része pl. túlzottnak tartja ezek arányát a gyakorlati ismeretekhez képest az egyetemen folyó kétéves technikusképzésnél.

Az ALA viszont az általános műveltség elmélyítésének fontossága mellett foglalt állást (5).

Gyakran fölmerülő kérdés az oktatás tartalmával kapcsolatban: mi a kívánatosabb, az egységes, vagy az adott könyvtár típus igényeihez igazodó képzés? Tény - ezt vizsgálatokkal is kimutatták -, hogy a könyvtárkezelők tevékenységi körét erőteljesen módosítja könyvtárunk nagysága és funkciója, az ellátandó feladatok erősen eltérnek a közművelődési- és a szakkönyvtárakban ill. a dokumentációs intézményekben (13). Mindezeket a mérleg serpenyőjébe téve mégis az egységes képzési rendszer tűnik előnyösebbnek. A legszemélyibb megoldásnak ebben a vonatkozásban az NDK könyvtári szakmunkás-képző rendszere látszik: egy éves közös alapképzés után a második év szakosított: a közművelődési- ill. a szakkönyvtárban dolgozók könyvtár típusuknak megfelelő szakirányú képzésben részesülnek (2).

Az oktatott ismeretanyag mélységét, a vizsgakövetelmények színvonalát több tényező is befolyásolja. A képzés időtartama 6 hónap és 2 év között változik, de egyes megfigyelők szerint az időtartam nem egyenesen arányos a tananyag tartalmasságával (1). A tanfolyam jellegű képzés viszonylag rövidebb - a svéd könyvtári adminisztrátori tanfolyamok pl. csak 250 órással (6), az iskolajellegű képzés viszont a legtöbbször 2 éves (2, 10, 17).

MIRE KÉPESIT?

Mire képesít a könyvtárkezelői képzés? Könnyebb meghatározni azt, hogy mire nem: az állománygyarapításnál a dokumentumok kiválasztására, az olvasószolgálatban a referensmunkára és könyvtári egységek vezetésére (5, 15, 16). Vagyis nem képesít az önálló döntést kívánó tartalmi munkák végzésére, de a k a l m a s s á t e s z bármelyik f o r m á l i s könyvtári m u n k á r a. A gyakran használt "rutinmunka" szó azért félrevezető, mert - szemben a minden szakképesítést nélkülöző könyvtári adminisztrátorokkal - a könyvtári munkaeszközöket és munkafogásokat nemcsak jól ismerő, hanem önállóan és alkotóan alkalmazni tudó réteg képzése a cél. Egy magyar tanulmány hasonlatát folytatva: ha az egyetemi végzettségűeket a könyvtári üzem "tervező mérnökeinek" tekintjük, a főiskolai végzettségűeket pedig a könyvtárak "üzemmérnökeinek" (9), akkor a könyvtárkezelők a biztos anyagismerettel és a munkafogások ismeretével rendelkező "szakmunkások" - függetlenül attól, hogy képzésük valóban a szakmunkásképzés keretében történik-e, vagy sem.

A képzés tartalma eleve kijelöli helyüket a nagy (vagy nagyobb) könyvtárak beosztott dolgozói között. Helyük a feldolgozó munka szervezetében egyértelmű, az olvasószolgálaton belül viszont eltér az egyes országok gyakorlata. Természetes, hogy ők végzik az olvasószolgálat adminisztrációját, de nehéz megítélni, hogy az olvasók felvilágosításából mekkora részt vállalhatnak. Általában az ő feladatuk a könyvtárhasználatra vonatkozó elemi tájékoztatás (15), de a határ kijelölése nem egyértelmű.

Hogyan fogadta megjelenésüket a könyvtárosi közvélemény? Szerepük fontosságát elvileg elismerve - különféle fenntartásokkal. Az amerikai könyvtárosok attól tartottak, hogy a munkaerőkereslet növekedésével a technikusokkal fogják betölteni a könyvtárosi munkaköröket is, így a könyvtáros szakma

megbecsülése devalválódik (5). Az NSZK-ban problematikusnak tartják, hogy a könyvtárhasználókkal való kapcsolat nagy része nolens volens az alacsonyabb képzettségű könyvtárkezelők kezébe fog kerülni (15). Az NDK-ban gondot okoz, hogy a szakmunkások és a könyvtárosok munkatevékenységének határai - különösen a gyermekkönyvtárakban és a kisebb közművelődési könyvtárakban - óhatatlanul elmosódnak (13).

Szembe kell néznünk a könyvtárkezelők státuszának emberi problémájával is, közelebbről: a szakmai továbbjutási igényével és lehetőségével. A rutinmunkák magas szakmai végzettségű könyvtárosokkal való végeztetése rossz szakmai közérzetet szül. De vajon nem érzik-e magukat zsákutcában a könyvtárkezelők, akik szakmunkásnak túl rosszul fizetettek, könyvtárosnak túl sok rutinmunkával terheltek? (12) Ezekre a kérdésekre azonban többnyire csak utal a szakirodalom.

Az idézett problémák ellenére a szakirodalom áttekintése egyértelműen meggyőz arról, hogy ezt az új könyvtári dolgozó réteget olyan objektív erők hozták létre - a könyvtárak szolgáltatásainak differenciálódása, a gépesítés munkaerőigénye, a szakemberhiány, a racionális munkaerőgazdálkodás szükséglete -, melyek a jövőben sem csökkennek hanem nagyobb erővel hatnak. A könyvtárkezelők képzésének megnyugtató megoldása tehát kikerülhetetlen feladat.

HIVATKOZOTT IRODALOM

1. AIYEPEKU, Wilson O.: Training subprofessional library staff: an international survey. = International Library Review, 1972. 1.no. 3-20.p.
2. Ausbildungsunterlage für Bibliotheksfacharbeitern. Grundlagedokumenten. Berlin, 1976. Ministerium für Kultur. 68.p.
3. BLOS, Gisela: Erfahrungen und Methoden bei der Ausbildung Erwachsener zum Bibliotheksfacharbeiter. = Bibliothekar, 1974. 2.no. 112-118.p.
4. BOELKE, Joanne: Library technicians. A survey of current developments. Minneapolis, 1968. Eric Clearinghouse for Library and Information Sciences. 15 p.
5. DORSETT, Cora M.: Whither the technician? = Journal of Education for Librarianship. 1974. 4.no. 234-242.p.
6. EVANS, G. Edward: An American's view of Nordic education programs for library personnel. = Scandinavian Public Library Quarterly, 1974. 1.no. 2-15.p.
7. HELBICHOVÁ, D.: Maturity na knihovnické škole. = Čtenář. 1975. 8/9.no. 291-292.p.
8. JANOVIĆ, Vojislav: Školovanje bibliotekara... Srednja bibliotekarska škola v Beogradu. = Bibliotekarszki Godisjak Vojvodine, 1975. Novi Sad, 1976. 39-46.p.
9. A könyvtárosképzés felülvizsgálására felkért bizottság zárójelentése. Bp. 1972. KMK-OSzK soksz. 46 p.
10. Óraterv és tanterv a közgyűjteménykezelői ismeretek gimnáziumi fakultatív tantárgycsoport oktatásához. Bp. 1975. Oktatási Minisztérium Főiskolai Főosztály Gimnáziumi Osztály, 31 p.

11. PAUL, Huibert: Education for librarianship in the Netherland. = Journal of Education for Librarianship, 1975. 2.no. 75-94.p.
12. REICHER, D.: Les bibliotechniciens dans un cul-de-sac; à qui la faute? = Documentation et Bibliothèques, 1975. 2.no. 66-71.p.
13. SIEK, Erich: Das Tätigkeitsbild des sozialistischen Bibliotheksfacharbeiters. = Bibliothekar, 1974. 8/9.no. 600-612.p.
14. SIEK, Erich: Zu einigen Entwicklungsproblemen des Bibliotheksfacharbeiterberufes. = Bibliothekar, 1974.4.no. 222-227.p.
15. SÜBERKRÜB, Hansjörg: Zur Assistentausbildung. Rechtliche und fachliche Anmerkungen. = Buch und Bibliothek. 1976. 3.no. 170-180.p.
16. SZABÓ Sándor: A könyvtárosi szakképesítést nem igénylő könyvtári munkakörök képzési problémái. = Könyvtári Figyelő, 1973. 1.no. 50-56.p.
17. Verordnung über die Berufsausbildung zum Assistenten an Bibliotheken. = Bundesgesetzblatt, 1975. 1 Teil, 68.no. 1440-1446.p.

20 éves a berlini Humboldt Egyetemen működő Könyvtár- és Tájékoztatástudományi Intézet

SZABÓ Sándor

A berlini Humboldt Egyetemen 1965-ben indult könyvtárosképzés. A képzés 20 éves fennállásakor áttekintették az eddig elért eredményeket, és a Zentralblatt für Bibliothekswesen 1975. évi 6. száma több, a képzés különféle kérdésével foglalkozó cikket jelentetett meg, ezek alapján készült az alábbi szemle.

Bevezetés

A Német Demokratikus Köztársaságban az elmúlt években végrehajtott felsőoktatási reform keretében sor került a könyvtárosképzés korszerűsítésére is. Az oktatási reform végrehajtásánál, a tantervek összeállításánál a szakmával szembeni társadalmi elvárásokat, valamint a könyvtár- és tájékoztatástudomány kutatási eredményeit vették alapul.

A német könyvtárosképzés nagy hagyományokkal rendelkezik, melynek tapasztalatai a mai oktatásban is jól felhasználhatók, ezen kívül segítséget jelentenek a külföldi képzési tapasztalatok is.

A Humboldt Egyetemen a könyvtárosképzés 1955-től, a tájékoztatástudományi képzés pedig 1966-tól folyik. Jelenleg az alábbi képzési formák léteznek:

Könyvtártudományi Szakon nappali és levelező képzés van. A nappali tagozaton a képzési idő 4 év, a hallgatók ezt követően tesznek államvizsgát. Ez a képzési forma 1972 után egy ideig szünetelt, hogy nyugodt feltételeket teremtsenek a tananyag korszerűsítéséhez, ez a munka lényegében befejeződött. A tanterv nagy súlyt fektet a hallgatók gyakorlati felkészítésére, a képzési idő alatt három gyakorlatot kell teljesíteniük, egy hónapot a II. félévben,